

צ"ח מפקד המזנה ד"ר נחמי 30
 1979
 פקמיז כ"ס -

ההיערכות והפעילות של משרדי הממשלה האזרחיים בתכנון הפריסה, התשתית והבינוי האזרחי והבטחוני בנגב

בחוזה השלום, שנחתם בין ישראל למצרים ב-26 במארס 1979, התחייבה ישראל להחזיר את סיני למצרים תוך שלוש שנים מיום אישור החוזה. בפרק זמן זה על ישראל לפנות מסיני את כוחותיה עד לקו הגבול הבינלאומי הקיים. הפינוי תוכנן בשני שלבים. בשלב ראשון יבוצע הפינוי עד לקו אל-עריש-ראסי-מוחמד; שלב זה הושלם כמוסכם תוך תשעה חודשים מיום חתימת החוזה*. בשלב השני יתפנו הכוחות מסיני לנגב ולאזורים אחרים. עוד לפני חתימת הסכם השלום, עם חתימת הסכם המסגרת בקמפ דייוויד ב-17 בספטמבר 1978, החלה מערכת הבטחון בפעילות אינטנסיבית לתכנון התשתית והבינוי שיידרשו לצה"ל בנגב לאחר העברת כוחותיו מסיני ולהתארגנות, בשילוב עם משרדי הממשלה הנוגעים בדבר, לקראת תכנון הפריסה והפיתוח המשותף הצבאי-אזרחי בנגב.

משרד מבקר המדינה סקר בחודשים דצמבר 1979 - ינואר 1980 את ההיערכות של משרדי הממשלה האזרחיים בתכנון הפריסה, התשתית והבינוי האזרחי והבטחוני בנגב ממועד חתימת הסכם המסגרת לשלום בקמפ דייוויד ועד לסוף דצמבר 1979. הביקורת הקיפה את משרדי הממשלה הבאים: אוצר, בטחון, בינוי ושיכון, חקלאות, עבודה ורווחה, פנים, תחבורה, תעשייה, מסחר ותיירות, תקשורת ותשתית ואנרגיה ובחנה את מערכת הוועדות שהוקמה לצורך כך. ממצאי הביקורת מתייחסים למשרדי הממשלה האמורים. כיוון שמשרד הפנים אחראי לתכנון הפיסה, מובאת סקירה זו בפרק הדן בביקורת על משרד הפנים.

אוכלוסיית הנגב

בנגב, המהווה כ-60% משטח מדינת ישראל בתחומי הקו הירוק, מתגוררים כיום כ-255,000 נפש, שהם פחות מ-7% מכלל האוכלוסייה במדינת ישראל. מרבית אוכלוסיית הנגב מתגוררת בערים ועיירות הפיתוח (כ-187,000 נפש); חלקה בקיבוצים ובמושבים (כ-25,000 נפש) והיתר הם שבטים בדואים (כ-43,000 נפש) המתגוררים ברובם בבקעת באר שבע. בעיר באר שבע מתגוררת כמחצית האוכלוסייה היהודית שבנגב. כ-90% מאוכלוסיית הנגב מתרכזת באזור שמצפון לירחם. להלן נתונים על אוכלוסיית נפת באר שבע (מעודכנים ל-1979):

מספר התושבים	היישוב
104,000	באר שבע
27,300	דימונה
18,200	אילת
11,400	אופקים
10,100	ערד
7,500	נתיבות
6,200	ירחם
2,300	מצפה רמון
25,000	מושבים וקיבוצים
43,000	שבטים בדואים
255,000	סה"כ

תעסוקה

חלק ניכר ממקורות התעסוקה בנגב מצוי במרחק גדול למדי מהיישובים. הסיבה לכך היא הצורך במיקום המפעלים ליד אתרי חומרי הגלם (מפעלי ים המלח, אורון וכד') או במרחק מיישוב לשם מניעת מפגעים אקולוגיים (רמת חובב, מישור רותם וכד'). מכאן הצורך בקשרי תחבורה

* בנושא פינוי צה"ל מסיני, ראה בדו"ח זה בפרק: משרד הבטחון - סדרי בקרה ופעולות היערכות.

נוחים בין היישובים לבין המפעלים. יתרת מקורות התעסוקה מצויים בערי הפיתוח עצמן ובמפעלים ובתי מלאכה באזורי התעשייה שבקרבתן.

עקרונות לתכנון הנגב

העקרונות לתכנון הנגב נסקרים בדו"ח מיוחד ("תכנית לפיתוח הנגב - פריסה ותשתית", מאפי' ריל 1979), שפורסם על ידי צוות לתכנון כוללני, שהוקם לקראת פריסת צה"ל בנגב (ראה להלן). לדברי הדו"ח משמש הנגב כעתודת השטח העיקרית לפיתוח המדינה, וגלום בו פוטנציאל בתחומים שונים, כגון: מחצבים, תעשייה, אנרגייה ותיירות. פריסת צה"ל, על כל הכרוך בה, עשויה לשמש כמנוף לתהליכי פיתוח אזוריים ומקומיים. המטרה העיקרית בהכנת תכנית כוללת לפיתוח הנגב היא לכוון במידת האפשר את עבודות התשתית והבנייה הנהוצות לכוחות הבטחון בפריסתם בו בדרך ובצורה, שיהיו תשתית טובה לפיתוחו האזרחי בעתיד.

עקרונות לפריסת צה"ל בנגב

עיקרי התכנית לפריסת צה"ל בנגב רוכזו בחוברת "היערכות צה"ל - צורכי תשתית", שהוציא אגף התכנון במשרד הבטחון (מאי 1979). תכנית הפריסה התבססה על תכנית המיתאר המחוזית למחוז הדרום (שהופקדה בנובמבר 1977). השיקולים העיקריים בתכנון הפריסה היו: הבטחת צרכים מבצעיים; מתן אפשרות לאימון משולב בין-חילי בנגב; הימנעות מתפיסה עודפת של שטחים, שאפשר לנצלם לשימושים אחרים; יצירת שילוב ככל הניתן, בין מיתקנים צבאיים לפיתוח אזרחי תוך שימוש במערכות אזרחיות קיימות; ושמירה על איכות הסביבה.

לפיכך, לצורך התכנית לפריסת צה"ל הוגדרו תחילה אזורי הפיתוח למטרות אזרחיות כפי שבאו לידי ביטוי בתכנית המיתאר למחוז הדרום: איזור בקעת באר שבע שבו ערי הפיתוח: ערד, דימונה, ירוחם, שדרות, אופקים ונתיבות, יישובי הבדואים, איזורי התעשייה והמחצבים ואיזור ההתיישבות החקלאית של כרם שלום - כל אלה ניתן לראותם כמקבץ אחד הנשען על העיר באר-שבע כמטרופולין. באיזור שממצפה רמון ועד אילת, אין מתכננים בשלב זה פיתוח אזרחי ניכר (למעט יישובי הערבה); בדרום הנגב - פיתוח אילת וסביבתה. בהתחשב באיזורי פיתוח אלה אותרו שטחים לצורכי המערכת הצבאית: שלושה שדות תעופה; שטחי אימונים ואש; איזורים, שבהם ירוכזו מחנות ומיתקנים. מחנות צה"ל תוכננו במקבצים תוך חיבורם, עד כמה שניתן, למערכת תשתית אזרחית קיימת ועתידית.

השלכות התכנון על אוכלוסייה ותעסוקה

תוספת האוכלוסייה הנצפית בנגב עד לסוף שנת 1982 היא 30,000-40,000 נפש, על פי תחזית הצוות לתכנון כוללני (ראה להלן). התרומה הישירה של פריסת צה"ל לתוספת זו תגיע לכדי 6,000-8,000 נפש (אנשי צבא קבע ועובדי צה"ל), מהם כ-3,000 בעלי משפחות.

עיקר תוספת התעסוקה בנגב בשנים הקרובות (על פי תכנית פיתוח התעשייה) תהא באיזור באר-שבע, דימונה, ערד וים המלח. התעסוקה בנגב מורכבת בעיקרה מתעסוקות הקשורות בניצול אוצרות טבע או ביתרונות מיקום; מתעסוקות הקשורות בצורכי צה"ל ומתעסוקות הקשורות באספקת שירותים לאוכלוסיית האיזור.

כדי לעודד משפחות של אנשי צבא קבע ושל אזרחים להעתיק מגוריהם לנגב נהוצים שני תנאים עקריים: הבטחת מקורות תעסוקה מגוונים וקידום פיתוחן של עיירות הפיתוח תוך יצירת גורמי משיכה אליהם. בגורמי משיכה הכוונה היא: תנאי דיור משופרים, מוסדות חינוך ושירותים קהילתיים ברמה נאותה, מוסדות ציבור ושירותי חברה ורווחה, שיש בהם כדי להתחרות באלה המצויים במקומות יישוב אחרים.

אגף כוח אדם בצה"ל פנה בסוף שנת 1978 למשרד הבינוי והשיכון בבקשה לרכוש כ-600 דירות בעבור אנשי צבא בעיירות הפיתוח בנגב. נושא זה נכלל גם בהחלטה של ועדת השרים לענייני חברה ורווחה מ-14.8.1979 שבה סמכה ידיה על מגמת צה"ל לשכן אנשי צבא קבע בערי הפיתוח אילת, מצפה רמון, ירוחם, דימונה ואופקים. עד למועד סיום הביקורת לא נרכשו דירות על ידי צה"ל באותן עיירות הפיתוח.

